

Paulina Rosalska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Jan Michał Rozwadowski

1. Biogram

Urodził się 7 grudnia 1867 roku w Czarnej, zmarł 14 marca 1935 roku w Warszawie. W roku 1885 po ukończeniu nauki w Gimnazjum im. św. Jacka w Krakowie, zdaniu matury i odbyciu służby wojskowej rozpoczął studia z filologii klasycznej na Wydziale Filozoficznym UJ. W roku 1891 uzyskał stopień doktora filozofii. W tym samym roku, dzięki stypendiom przyznanych przez Akademię Umiejętności, rozpoczął studia z językoznawstwa w szkole młodogramatyków w Lipsku (studia te kontynuował w latach 1891–1893 i 1894–1895). Po zakończeniu studiów wrócił do Krakowa, gdzie rozpoczął pracę jako praktykant w Bibliotece Jagiellońskiej, a następnie jako zastępca nauczyciela w Gimnazjum św. Jacka. Jednocześnie kontynuował pracę naukową. Habilitację otrzymał w roku 1897 na podstawie pracy „*Quaestiones grammaticae et etymologicae*”. W tym samym roku został zatrudniony na UJ, gdzie w pierwszych miesiącach pracował jako docent prywatny, potem jako docent. Objął też funkcję zastępcy kierownika Seminarium Filologii Słowiańskiej. W roku 1899 został mianowany profesorem nadzwyczajnym językoznawstwa indoeuropejskiego, tytuł profesora zwyczajnego otrzymał w roku 1904. W latach 1912–1913 i 1915–1916 pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego UJ. W 1916 roku wybrano go na stanowisko rektora, jednak funkcji tej nie przyjął. Od 1898 roku był członkiem Komisji Językowej AU, w latach 1908–1918 pełnił funkcję jej przewodniczącego. Od 1903 roku był członkiem korespondentem, a od 1908 roku członkiem rzeczywistym AU, pełnił też funkcje przewodniczącego Komisji Orientalistycznej (lata 1918–1935), Komisji Antropologicznej (lata 1921–1925) i Komisji Etnograficznej (lata 1926–1935). W latach 1918–1925 był dyrektorem Wydziału Filologicznego PAU, równolegle pełnił również funkcję inspektora Biblioteki PAU. Od roku 1920 był wiceprezesem, a od roku 1925 prezesem PAU. Z funkcji tej zrezygnował w roku 1929. W PAU pełnił też inne funkcje – w latach 1926–1935 był delegatem do Union Académique International w Brukseli, w latach 1928–1933 przewodniczył Komitetowi Polskiego Wydania „*Corpus Vasorum Antiquorum*”, w latach 1930–1935 przewodniczył Komitetowi Wydania „*Corpus Philosophorum Medii Aevi*”. Dwa miesiące przed śmiercią objął funkcję przewodniczącego Komitetu Ortograficznego.

Był także pierwszym prezesem powstałego w 1925 roku PTJ. Ponadto był członkiem Société Finno-Ougrienne w Helsinkach, Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu, Akademii Nauk w Belgradzie, Królewskiego Czeskiego Towarzystwa Naukowego w Pradze, Akademii Bułgarskiej, Jugosłowiańskiej Akademii w Zagrzebiu i Philological Society w Londynie. J.M.R. był współzałożycielem dwóch czasopism lingwistycznych – w 1908 roku razem z Janem Łosiem, Leonem Mańkowskim i Kazimierzem Nitschem założył „Rocznik Sławistyczny”, natomiast w 1913 roku wraz z J. Łosiem, K. Nitschem, M. Rudnickim czasopismo „Język Polski”. W 1924 roku został odznaczony Krzyżem Komandorskim, a w 1930 roku Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. Otrzymał doktoraty honoris causa na uniwersytetach: Warszawskim, Stefana Batorego w Wilnie, Jana Kazimierza we Lwowie i Poznańskim.

Bibliografia prac J.M.R. obejmuje około 150 pozycji z zakresu indoeuropeistyki, slawistyki, teorii języka oraz językoznawstwa polonistycznego. Pod pseudonimem Jan R. Nadroj (lub Nadroj) opublikował również kilka utworów literackich.

Badania indoeuropeistyczne J.M.R., skoncentrowane wokół zagadnień etymologicznych i onomastycznych (wskazać tu należy przede wszystkim analizy hydronimów), zaowocowały teoriami na temat praojczyzny Indoeuropejczyków, praojczyzny Słowian oraz losów wspólnoty bałto-słowiańskiej.

W pracach teoretycznojęzykowych J.M.R. formułuje cztery ważne prawa (Brzezina 2000): polemiczne względem stanowiska Wilhelma Wundta prawo dwuczłonowości tworów języka (J.M.R. 1903), ilościowe prawo rozwoju języka zakładające konieczność zachowania stałości różnic pomiędzy tworami językowymi (J.M.R. 1909a, por. także J.M.R. 1960), prawo automatyzacji i dysautomatyzacji stanowiących czynniki ewolucji języka (J.M.R. 1923a, por. także J.M.R. 1960) i prawo zakładające odmiennosć rozwoju fonetycznego między nagłosem a śródgłosem i wygłosem wyrazu (J.M.R. 1921, por. także J.M.R. 1960).

Prace polonistyczne dotyczą przede wszystkim zagadnień związanych z fonetyką, onomastyką, etymologią, kulturą języka, zaliczyć tu należy także wydania krytyczne zabytków filologicznych.

2. Gramatyka

Na dorobek J.M.R. z zakresu tradycyjnie rozumianej gramatyki składają się głównie prace poświęcone fonetyce. Wśród opracowań podejmujących zagadnienia gramatyki historyczno-porównawczej języków słowiańskich wymienić należy przede wszystkim „Uwagi o dyftongach «ię», «uę» w południowo-zachodnim narzeczu białoruskim” (J.M.R. 1904a) oraz „Przyczynki do historycznej fonetyki języków słowiańskich. 1. Prasłowiańskie «jh-», 2. Rozwój pierwotnego wygłosowego «-os» w słowiańskim i tzw. pierwsza wokalizacja jerów, 3. Oboczność «je-» || «o-» w językach słowiańskich” (J.M.R. 1914–1915).

Jednym z najważniejszych opracowań z zakresu językoznawstwa polonistycznego koncentrującym się na problemach gramatycznych jest „Historyczna fonetyka czyli glosownia języka polskiego” (J.M.R. 1915) – monografia stanowiąca syntezę wcześniejszych tekstów poświęconych fonetyce języka polskiego, z których najważniejsze to „Szkic wymowy (fonetyki) polskiej” (J.M.R. 1901) będący pierwszym naukowym i kompletnym opisem sposobu

wymawiania głosek w języku polskim, „Przyczynki do historycznej fonetyki języka polskiego” (J.M.R. 1912), „Uwagi z zakresu akcentuacji polskiej” (J.M.R. 1913) oraz recenzje prac z fonetyki, w których zawarte zostały nowatorskie tezy dotyczące podejmowanych w tych pracach zagadnień (por. np. J.M.R. 1909b). Wspomniana monografia, choć koncentrowała się przede wszystkim na systemie wokalicznym, stanowiła w momencie jej wydania najobszerniejszy opis fonetyki polskiej. Poprawiona wersja została opublikowana w 1923 roku jako część „Gramatyki języka polskiego”, która powstała we współautorstwie z Tytusem Bennim, Janem Łosiem, Kazimierzem Nitschem i Henrykiem Ułaszynem (J.M.R. 1923b).

Nieco mniej miejsca w swoich badaniach nad językiem J.M.R. poświęcił składni. Z tego zakresu najważniejszą pracą jest artykuł „Kilka uwag o szyku przymiotników w języku polskim” (J.M.R. 1914, por. także J.M.R. 1960), w którym autor sprzeciwia się tezie o stałej pozycji przymiotnika po rzeczowniku oraz dowodzi, że pozycja przymiotnika w konstrukcjach z rzeczownikiem nie jest przypadkowa, ale jest uzależniona od rodzaju związku składniowego między nimi. Na podstawie analizy rot wielkopolskich z początku XV wieku formułuje cztery wnioski dotyczące tych zależności – zauważa, że 1. przymiotniki dzierżawcze stoją zwykle przed rzeczownikiem; 2. w analizowanym materiale przeważają konstrukcje z przymiotnikiem stojącym przed rzeczownikiem, zwłaszcza w „stałych połączeniach” oraz konstrukcjach z przymikiem; 3. przymiotniki na *-ski* od nazw miejscowych zajmują miejsce po rzeczowniku; 4. poza połączeniami, w których przymiotnik występuje w ustalonej pozycji po rzeczowniku, istnieją takie, w których taki szyk jest wynikiem jedynie chwilowej potrzeby (J.M.R. 1914: 178).

→ PRZYMIOTNIK, SZYK JEDNOSTEK JĘZYKA

→ TYTUS BENINI, JAN ŁOŚ, STANISŁAW SZOBER, HENRYK UŁASZYN

Najważniejsze publikacje

- J.M.R. 1897. „Quaestiones grammaticae et etymologicae”. *Rozprawy Wydziału Filologicznego AU* 30: 389–427.
- J.M.R. 1901. „Szkic wymowy (fonetyki) polskiej”. *Materyały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie* 1(1): 95–114.
- J.M.R. 1903. „Semazjologia czyli nauka o rozwoju znaczeń wyrazów. Jej stan obecny, zasady i zadania”. *Eos* 9: 17–111.
- J.M.R. 1904a. „Uwagi o dyftongach «ię», «uq» w południowo-zachodnim narzeczu białoruskim”. *Materyały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie* 1: 207–220.
- J.M.R. 1904b. „De morte prnlogus i Żale konającego”. *Materyały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie* 1: 177–206.
- J.M.R. 1904c. „Język rękopiśmiennej reguły żeńskiej klasztorów ordinis Praemonstratensis z r. 1540”. *Materyały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie* 1: 292–312.
- J.M.R. 1909a. „Ein quantitatives Gesetz der Sprachentwicklung”. *Indogermanische Forschungen* 35: 38–50.

- J.M.R. 1909b. „K voprosu o pol'skom «ro»”. *Rocznik Slawistyczny* 2: 186–189.
- J.M.R. 1909c. „Bulla z r. 1136 jako najstarszy zabytek języka polskiego”. *Materyały i {race Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie* 4: 433–482.
- J.M.R. 1910. „Współczesny stan językoznawstwa indoeuropejskiego”. *Eos* 16: 40–59.
- J.M.R. 1911. „Praojczyzna indoeuropejska (O dawniejszych siedzibach szczepu indoeuropejskiego)”. *Eos* 17: 169–192.
- J.M.R. 1912a. Przyczynki do historycznej fonetyki języka polskiego. I: O zastępstwie grupy «tort». II: O zastępstwie prasłow. «ę». *Rocznik Slawistyczny* 5: 37–56.
- J.M.R. 1912b. „O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich”. *Rocznik Slawistyczny* 5: 1–24.
- J.M.R. 1913a. „Uwagi z zakresu akcentuacji polskiej”. *Język Polski* 1: 255–259.
- J.M.R. 1913b. „Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód”. *Rocznik Slawistyczny* 6: 39–58.
- J.M.R. 1914. „Kilka uwag o szyku przymiotników w polszczyźnie”. *Język Polski* 2: 175–180.
- J.M.R. 1914–1915a. „Stosunki leksykalne między językami słowiańskimi a irańskimi”. *Rocznik Orientalistyczny* 1: 95–110.
- J.M.R. 1914–1915b. „Przyczynki do historycznej fonetyki języków słowiańskich. 1. Prasłowiańskie «jh».
2. Rozwój pierwotnego wygłosowego «-os» w słowiańskim i tzw. pierwsza wokalizacja jerów.
3. Oboczność «je-» || «o-» w językach słowiańskich”. *Rocznik Slawistyczny* 7: 9–21.
- J.M.R. 1915a. „Stosunek języka polskiego do innych słowiańskich: (język prasłowiański, grupa zachodniosłowiańska, grupa t. zw. lechicka, język polski w epoce przedpiśmiennej)”. W *Encyklopedia Polska. T. 2: Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*. Kraków: PAU, 36–72.
- J.M.R. 1915b. „Historyczna fonetyka czyli głosownia języka polskiego”. W *Encyklopedia Polska. T. 2: Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*. Kraków: PAU, 289–422.
- J.M.R. 1915c. „Języki bałtyckie”. W *Encyklopedia Polska. T. 3: Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*. Kraków: PAU, 366–386.
- J.M.R. 1923a. „Zjawisko dysautomatyzacji i tendencja energii psychicznej”. *Kwartalnik Filozoficzny* 1: 19–37.
- J.M.R. 1923b. „Historyczna fonetyka czyli głosownia”. W *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: PAU, 57–206.
- J.M.R. 1925. *Ogólne zasady głosowni*. Kraków: Gebethner i Wolff.
- J.M.R. 1927. „Remarques critiques sur la patrie, dite primitive, des peuples slaves”. *Conference des Historiens des états de l'Europe orientale et du monde slave, Varsovie le 26–29 juin 1917*. Warszawa: Société Polonaise d'Histoire, 157–161.
- J.M.R. 1946. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków: PAU.
- J.M.R. 1959. *Wybór pism. T. 1: Językoznawstwo polonistyczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- J.M.R. 1960. *Wybór pism. T. 2: Językoznawstwo ogólne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- J.M.R. 1961. *Wybór pism. T. 2: Językoznawstwo indoeuropejskie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Literatura podmiotowa

- b.d. 1928. „Jubileusz profesorów Łosia i Rozwadowskiego”. *Język Polski* 13: 1–4.
- b.d. 1936. „Nekrolog Jana Michała Rozwadowskiego”. *Rocznik Slawistyczny* 12: 5.
- Brzezina, M. 1991. „Prace polonistyczne Jana Rozwadowskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 43–45: 43–56.
- Brzezina, M. 2000. „Jan Michał Rozwadowski (1867–1935)”. W *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, i W. Walecki. Kraków: Wydawnictwo UJ, 193–206.
- Czelakowska, A., i M. Skarżyński (red.). 2011. *Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa. Listy Jana Niecisława Baudouina de Courtenay, Jana Łosia, Kazimierza Nitscha, Jana Rozwadowskiego, Henryka Ułaszyna*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Czelakowska, A. 2007. „Kognitywna myśl o języku w pracach Jana Michała Rozwadowskiego”. *LingVaria* 3: 157–166.
- Djordjić, P. 1935. „Jan Rozwadowski”. *Prilozi za knjizevnost, jezik, istoriju i folklor* 15(1): 322–323.
- Gawrońska-Garstka, M. 2010. „Językoznawstwo na przełomie XIX i XX wieku”. *Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa* 1: 39–47.
- Kozaryn, S. 1935. „Jan Rozwadowski”. *Archivio Glottologico Italiano* 27(1): 128.
- Krokiewicz, A. 1935. „Śp. Jan Michał Rozwadowski (1867–1935)”. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 28: 103–106.
- Krokiewicz, A. 1936. „Jan M. Rozwadowski”. *Przegląd Współczesny* 59(11): 15–26.
- Klich, E. 1936. „Działalność Rozwadowskiego w zakresie polonistyki”. *Slavia Occidentalis* 15: 6–15.
- Lehr-Spławiński, T. 1936a. „Jean Michel Rozwadowski”. *Revue des études slaves*: 185–189.
- Lehr-Spławiński, T. 1936b. „Plon prac językoznawczych Jana Rozwadowskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 5: 3–21.
- Maksym-Benczew, J., i M. Patelski. 2007. „Jana Michała Rozwadowskiego zainteresowania Słowiańszczyzną”. W *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference k 50. výročí úmrtí Ludvíka Kuby (Opole 16. – 17. listopadu 2006)*, red. P. Kaleta, i L. Tyllner. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 116–124.
- Maksym-Benczew, J., i M. Patelski. *Jana Michała Rozwadowskiego zainteresowania Słowiańszczyzną*. <http://rozwadowski.org/v2.o.i.2/index.php/2015/07/28/jan-michal-rozwadowski> (dostęp: 01.02.2022).
- Malec, M. 2011. „Prezisi Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego”. *Język Polski* 91: 6–13.
- Mańczak, W. 1960. „Zagadnienia ogólnojęzykoznawcze w pracach Jana Rozwadowskiego”. W *Wybór pism. T. 3: Językoznawstwo ogólne*, red. J.M. Rozwadowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 5–17.
- Mańczak, W. 1991a. „Prace etnogenetyczne Rozwadowskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 43–45: 29–35.
- Mańczak, W. 1991b. „Prace indoeuropeistyczne Rozwadowskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 43–45: 37–42.
- Nitsch, K. 1928. „Jan Michał Rozwadowski”. *Przegląd Współczesny* 24(1): 3–10.
- Nitsch, K. 1935. „Jan Michał Rozwadowski, *7 XII 1867 – †14 II 1935”. *Język Polski* 22: 33–41.
- Rokoszowa, J. 1991. „Problemy ogólnojęzykoznawcze i filozoficzne w pracach Jana Michała Rozwadowskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 43–45: 17–27.

- Romański, S. 1936. „Jan Rozwadowski”. *Letopis na Bugarskata Akademija na Naukite* 28: 49–64.
- Rudnicki, M. 1936. „Jan Michał Rozwadowski”. *Slavia Occidentalis* 15: 1–6.
- Sabaliauskas, A. 1979. „Janas Rozvadovskis”. W *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.* Wilno: Mosklas, 140–143.
- Safarewicz, J. 1961. „Działalność Jana Rozwadowskiego w zakresie językoznawstwa indoeuropejskiego”. W *Wybór pism. T. 2: Językoznawstwo indoeuropejskie*, red. M. Rozwadowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 5–17.
- Safarewicz, J. 1991. „Moje wspomnienie o profesorze Janie Rozwadowskim”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 43–45: 15–16.
- Sędzik, W. 1991. „Bibliografia prac naukowych Jana Michała Rozwadowskiego”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 43–45: 57–72.
- Skrzyński, T. 2018. „Nie tylko we władzach Akademii. Związki Jana Michała Rozwadowskiego z Akademią Umiejętności i Polską Akademią Umiejętności (wybrane zagadnienia)”. *Prace Historyczne* 145(2): 375–395.
- Strzałkowski, W. 1935. „Jan Michał Rozwadowski (1867–1935)”. *Przegląd Filozoficzny* 38(1–2): 142–144.
- Szober, S. 1937. „Jan Michał Rozwadowski”. *Prace Filologiczne* 17: 189–195.
- Szober, S. 1935a. „Jan Michał Rozwadowski zum Gedächtnis”. *Slavische Rundschau*: 186–188.
- Szober, S. 1935b. „Śp. Jan Michał Rozwadowski”. *Poradnik Językowy* 4: 69–71.
- Taszycki, W. 1927. „Wykaz bibliograficzny prac naukowych Jana Rozwadowskiego”. W *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, t. 2. Kraków: Drukarnia UJ, XI–XXIV.
- Urbańczyk, S. 1959. „Działalność Jana Rozwadowskiego w zakresie językoznawstwa polskiego”. W *Wybór pism. T. 1: Językoznawstwo polonistyczne*, red. J.M. Rozwadowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 28–35.
- Urbańczyk, S. 1989–1991. „Jan Michał Rozwadowski”. W *Polski słownik biograficzny*, t. 22. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 406–409.
- Urbańczyk, S. 1959. „Jan Rozwadowski (Próba charakterystyki)”. W *Wybór pism. T. 1: Językoznawstwo polonistyczne*, red. J.M. Rozwadowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 7–17.
- Wędkiewicz, S. 1935. „Śp. Jan Michał Rozwadowski”. *Przegląd Współczesny* 52(155): 448–450.